

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

ТАЈНА АЛЕКСЕ ШАНТИЋА: ДЕЛИКАТНОСТ ПЕСНИЧКЕ ПРИРОДНОСТИ И ЈЕДНОСТАВНОСТИ

Није нимало тешко волети Алексу Шантића. Довољно је да, бар зеру (што би рекли у Босни), имате потребу за изворном људском честитошћу, па да осетите како Шантић управо по том образцу и мерилу, свима нама, и неосетно улази у срце. Али та његова честитост није израз никакве једноставне и припросте душе која не зна за нешто друго и комплексније него, управо обрнуто, она је израз једне деликатне душе која је прошла различита искушења, али се ипак, после свега проживљеног, увек изнова враћа честитости као врлини која спасава душу од губитка саме себе и свет зауставља на самом прагу самоубилачке пропасти. Стога има нечег дирљивог и нежног, узбудљивог и изазовног, тужног и оптимистичког, заносног и елегичног, визионарног и посвећеничког у песничком сведочењу Алексе Шантића. У свим тим особинама, у необичном њиховом преплету, као и у природности и једноставности са којима су те особине исказиване, свакако треба потражити разлоге и узроке оном специфичном шарму и убедљивости коју овај песник собом носи.

Алексу Шантића видим као песника који је, као ретко ко у српској књижевности, успео управо природност и једноставност казивања да уздигне до највиших висина естетског идеала. Природност и једноставност нису никако особине које се спонтано, с јаким и довољно јасним разлозима, могу и морају довести у везу с поезијом, а то је тако јер је, поготово од почетка 20. века, тј. од времена пуне, зреле Шантићеве песничке исписивости, постала широко распрострањена теза да је поезија чак нека врста насиља над језиком, некакво упорно онеобичавање света у формама које

би тај свет приказале као нешто мутно, нејасно и загонетно, као откривалачко, узбудљиво и неочекивано, а све то баш на уштрб и противно природности и једноставности људског доживљаја и говора. Руски формалисти (од Виктора Шкловског и Бориса Ејхенбаума па до Јурија Тињанова и Романа Јакобсона) упорно су истицали како је песнички језик, сам по себи, по својој природи, заправо, одступање од природности вербалних порука, те представља израз настојања да се у језику пронађу скривене изражајне моћи, често засноване и на деформацијама језика и на његовом одбијању да се повинује јасном, природном и једноставном саопштавању.

Сасвим супротно оваквим теоријским објашњењима увек су постојали, па и данас постоје песници, који иду потпуно другачијим путевима и који колико показују ограниченост оваквих теоријских експликација, толико и исказују како, упркос свим променама човековог сензибилитета, начина разумевања стварности, па и моде, жељена изражајност може увек изнова откривати важност природног и једноставног лирског говора као најубедљивијег облика управо онеобичавања света и језика. Све докле док (што је то случај у нашем времену) људски свет и живот бива обликован као некаква пренатрпана врећа лажи, превара и мистификација, ове вредности Шантићеве поезије неће моћи да буду опажене у пунини свога естетског сјаја. Али оног тренутка кад се свет суочи са апокалиптичким искушењима и кад се есхатолошка димензија света наметне као једина извесност, тада наједном Шантићев свет блесне као нешто спасоносно и лековито, па се наједном почнемо чудити самоме себи како смо само успевали тако хладно и незаинтересовано да прођемо поред таквог мајстора животне тоpline и чистоте. Тако се Шантићев свет, с времена на време, у моћним таласима враћа својим читаоцима, а то чини са неумитношћу која нас истински озарује и поново буди веру у животни смисао.

На чему се оснива та лековитост, убедљивост и озареност? Она се, по свему судећи, указује тамо где се открива сам живот у пуној убедљивости и топлини свога постојања. А Шантић је управо такве модусе постојања увек изнова откривао у најједноставнијим облицима живота који постоји свуда око нас и дубоко у нама. У томе је извор његове снаге, убедљивости и смисаоне тоpline која нас осваја без остатка и која влада нашим доживљајем света. Ако то знамо, а требало би да знамо, онда је примарно питање који су то модуси писања и певања који омогућују да се, као упечатљив збир утисака, појави слика света која делује умирујуће, попут каквог трајног, вековечитог сна. А у исто време та слика света је савршено подешена према представама о реалности онако

како у искуству свих нас, или огромне већине нас, јесте сасвим очигледно и јасно.

Другим речима, Шантићев човек никада није неко апстрактно, неодређено, нихилистичко биће које у другом човеку не може или неће да нађе онај велики, најодсуднији, небески разлог за смислено постојање у реалној заједници о којој песник сведочи. Шантићев човек увек је биће дубоко и чврсто укоревљено у сопственом свету и заједници којој припада, а у том погледу се указују многоструке везе као реалне потврде таквог чина укоревљивања. Због тога је лирски субјекат Шантићеве поезије тврдо дефинисан унутар координата које задаје реално, (ауто)биографски и емпиријски одређено биће сасвим сводиво на самога песника и на његов доживљајни свет. Када, дакле, песник пева, он пева из самога себе, па је по томе овај наш певач највише од свих модерних песника с краја XIX и почетка XX века очувао овај, несумњиви романтичарски, или прецизније речено – неоромантичарски поетички основ. Таква поетичка формула неоромантичарске, евидентно – ране или протомодерне поезије учинила је да се овај песник може доживљавати и волети сасвим складно са оним што су нам доносили наши најважнији романтичари (Бранко Радичевић, Јован Јовановић Змај, Ђура Јакшић, Лаза Костић), те раномодерни, спонтано иницијативни, продорни и откривалачки Војислав Илић.

Тај Шантићев протомодерни песнички удар није тражио, па није ни постигао видљиви поетички раскид са романтичарским облицима певања и мишљења. За разлику од њега, Јован Дучић, који је пролазио сличну развојну поетичку путању, управо је стремио сачињавању раздеошне линије којом ће се прихватљиви, модерни, парнасо-симболистички и импресионистичко-декадентни облици писања јасно одвојити од неприхватљивог, предмодерног, романтичарског начина певања и мишљења. Зато је Дучић својим програмским огледом „Споменик Војиславу” (1902) веома јасно утврдио линије разликовања и разграничења ова два поетичка концепта, а својим песмама „Поезија”, „Пут”, „Песма” (1909), „Песма” (1938) и др. јасно одвајао, чак конфонтирао два облика песничког искуства. Сасвим природни наставак оваквог става поетичке ригорозности јесте и Дучићев чин превредновања свеколиког сопственог песничког деловања, те сачињавања песничког избора за Сабрана дела које аутор признаје као легитимни израз његових властитих поетичких ставова, док се као непризнати вишак појављују песме које остају изван овог пробраног корпуса (то су они први дучићи који се бацају у воду!). Такву делиминацију, па и конфонтирање Шантић никада не само да није начинио него није ни покушао да начини, чак ни да бар провизорно започне таква

осмишљавања. Његов облик модернитета потпуно спонтано и природно је растао на романтичарском темељу и на облицима једног свеопштег, самог по себи разумљивог песничког послања које нема истинску потребу за поетичким надгорњавањима, сукобљавањима и испитивањима позиције моћи унутар културе којој песник припада. Шантић је очувао некакву изворну, орфејску невиност и чистоту, а таква опредељеност, упркос свему, ипак доноси неке суштинске предности које у систему модернистичке културе нису на цени и чак не могу ваљано ни бити перципиране.

Управо због те и такве ширине и дубине, многе Шантићеве стихове памтимо као некакве речи које смо сами умели изрећи у неким повлашћеним тренуцима својих живота: чини нам се да је песник рекао баш оно што и ми лично мислимо и осећамо. Није нас превише изненадио ни зачудио, али јесте исказао оно што је и нама на души. Постићи тако нешто није нимало лак задатак, а вредности тога подухвата најбоље осећају они који песništvo разумевају као присни говор брата са братом. Таквом песнику као што је Шантић, некако дубински верујемо, он нам делује уверљиво и не испоставља нам сумњу којом понекад умемо да пропатимо стихове неких, наглашеније модернистичких песника. Кад, примера ради, у песми „Моја отаџбина” Мостарски Орфеј каже: „Мене све ране мога рода боле, / И моја душа с њим пати и грца”, па још на самом крају овог сонета дода: „И свуда гдје је српска душа која, / Тамо је мени отаџбина моја – / Мој дом и моје рођено огњиште”, ту читалац осећа како песник говори из срца и из дубина властитог уверења, али и из чистог доживљаја народне душе, те осећа да је све то речено искрено и са заносном тачношћу. Уз то би се, из данашње читалачке перспективе, могло лако закључити како је песник прозорљиво сагледао чињеницу да се српски народ расуо диљем шара земаљскога, по свим континентима, па је и данас неопходна некаква обједињујућа сила: да ли је то песникова реч разумевања и љубави, или је идеја заједничког, српског језика и целокупне културе, или је дубоки траг вере и цркве која нас је одржала, или је низ великих људи који су нас својим духом и креацијом водили кроз немирна времена, или су установе које су нас, као у какву кошницу сабирале, да ли је овако или онако готово да и није претерано важно, јер је најважније то да се у наш доживљај утиснула слика отаџбине која нас, као каква реална, виртуелна и симболичка заједница окупља и кад смо расејани и развејани широм света. Е, о том дубинском доживљају, природно и једноставно као ретко ко, уме да проговори наш песник!

Кад Шантић у брилијантној песми „Претпразничко вече” евоцира сећање на пунину живота некадашње, патријархалне

породице, кад прикаже како су се, уочи Божићног празника, деца свила око оца, мајке и око огњишта, па како отац пуши, мајка шије деци кошуље, па како дође сусед са причама из старог доба: „Затим би отац, ведар ко сјај дана, / Узео гусле у жилаве руке, / И гласно поче, уз гањиве звуке, / Лијепу пјесму Страхињића Бана.” Свега тога више нема, али наместо изгубљене стварности проговарају сећања, књиге и песникови стихови који теше: „Не тужи! С болом куда ћеш и гдје би?! / Ми пјесме твоје, и другови свију / Што своје душе на звијездама грију, – / Света смо жива породица теби! // Ми као роса на самотне биљке / Падамо тихо на сва срца бона, / И у ноћ хладну многих милиона / Сносимо топле божје свјетилке. // Ми здружимо душе људи свије! / Мртве са живим вежу наше нити: / И с нама вазда уза те ће бити / И они које давно трава крије!” Каква туга и каква моћна утеха истовремено проговарају из Шантићевих стихова!

А онда, код неког другог песника, Шантићевог сродника у погледу поетике лирске једноставности, уме наједном да одјекне понеки стих који садржи слично моћно дејство какво само лирска тананост може да пробуди и да затрепери нервима. Тако, примера ради, управо наведени Шантићеви стихови: „Ми здружимо душе људи свије! / Мртве са живим вежу наше нити: / И с нама вазда уза те ће бити / И они које давно трава крије!”, снажно су одјекнули у Стевану Раичковићу, у његовом моћном сонету „Нити”, из збирке *Камена усјаванка*: „Једном нас ту, где нас има, / Неће бити / Ми смо нити / Које вежу нерођене са мртвима.” Овај одјек није никаква случајност, он је поуздан сигнал дубоке сродности која је повезала ову двојицу брилијантних лиричара. А ако бисмо покушали да сагледамо оне који су лирском тананошћу умели да осветле сопствене животе, али и животе људи уопште, са тематско-мотивском ширином која говори о разноврсним опсесијама обичног човека, онда се тај танани низ сродника указује у пуној чистоти, а води од већ поменутих и неизбежних романтичара (од Бранка Радичевића и Јована Јовановића Змаја, па до Ђуре Јакшића и Лазе Костића), преко Милана Ракића, Владислава Петковића Диса, па Раичковића, а у нашем времену га заокружују Рајко Петров Ного и Ђорђо Сладоје. Са свима њима је Алекса Шантић у дослуху, а они су у дослуху са Шантићем: неке је Мостарски Орфеј синовљевски настављао, а неким је очински у аманет остављао стихове који, попут оних предбожићних птичица у *Прејћпразничкој вечери*, излећу из књига, круже ту негде око нас, сијају као „топле божје свјетилке” и казују нам предбожићну утеху: „И када једном дође смрти доба, / Наша ће суза на кам твога гроба / Канути топло ко кап сунца златна.”

Мало ко је написао такву апологију породици и породичном животу, као што је то учинио овај танани, душевни Мостарац који своју породицу није формирао. Његова породица јесу његови стихови, али и његови преци које је он претворио у стихове, као што су се у његове стихове претворили сви они и све оно што је његова танана душа дотакла и заволела: „И акорд звони... Све у сјају јачем / Кандило трепти и собу ми зари... / Из кућа мукло бије сахат стари. / Ја склапам очи и од среће плачем...” Спој среће и туге, душевне радости и тешких суза, та елегична двострукост која слави изгубљене вредности и плаче због тога губитка, то јесте она основна поставка Шантићеве сложености и деликатности, које су очувале романтичарску опредељеност за природност и једноставност људске душе, али су душу тек благо обележиле емоционалном сложеносту модерничког лирског доживљаја. Зато кад читамо и истински доживљавамо поезију Алексе Шантића, онда осећамо дубински порив да и ми склопимо очи и од среће заплачемо! Неко то може, неко не може, а између та два пола тече кривудава Шантићева рецепција у српској култури. Рекло би се: није нимало тешко волети Алексу Шантића, али је тешко досегнути меру егзистенцијалног зрења и чистоте како би се та љубав појавила као нешто природно и једноставно. Наизглед није тешко, а у ствари то није нимало лако у мери у којој смо данас изгубили и природност и једноставност. Ту је негде тајна Алексе Шантића: она дубински прати тајне свих нас, тајне којих ко зна да ли ћемо икада постати свесни. Са Шантићем те тајне ћемо можда докучити; без њега и њему сродних песника сасвим сигурно нећемо!

Реч казана приликом пријема Награде „Алекса Шантић”, у Мостару 16. октобра 2021. године.

Иван Негришорац / Др Драган М. Станић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
stanicnegrisorac@gmail.com